

**Zlatiborka Popov Momčinović
i Adriana Zaharijević**

**Žene i izgradnja mira
u Bosni i Hercegovini i Republici Srbiji**

IZ CIPELA AKTIVISTKINJA

Tekstualni fragmenti koji prate ilustracije preuzeti su iz istraživanja *Neprekidno traganje za smislom. Žene i izgradnja mira u Bosni i Hercegovini i Republici Srbiji* autorica Zlatiborke Popov Momčinović i Adriane Zaharijević

Izdavač:

Fondacija Jelena Šantić
Vojvode Šupljikca 11a
11000 Beograd, Srbija
www.fjs.org.rs

Za izdavača: Irina Ljubić

Autorke stripa: Jelena Jaćimović Jachim (Beograd) i Tanja Ćurić (Sarajevo)

Dizajn: Jelena Jaćimović Jachim

Štampa: *Alta Nova*, Beograd

Tiraž: 300

Ova publikacija predstavlja deo projekta *Aktivističko nasleđe: priče žena nakon konflikta i tokom krize na Zapadnom Balkanu*. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove *Balkanskog fonda za demokratiju, Nemačkog Maršalovog fonda SAD, Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID)* ili Vlade SAD.

Drage čitateljke i dragi čitatelji,

Pred vama je nova saradnička publikacija koju čini niz od dvadeset ilustracija različitih ženskih životnih i aktivističkih iskustava iz Bosne i Hercegovine i Republike Srbije, zajednički rad dve vrsne ilustratorke: Jelene Jaćimović Jachim iz Beograda i Tanje Ćurić iz Sarajeva. Iako su njihovi umetnički izrazi različiti, potezi „kičicama“ su jasni, oštromni i dovoljno precizni da nam prenesu emocije i snagu žena koje prikazuju.

Sve ilustracije jesu citati žena koje i posle trideset godina konflikata grade mostove među ljudima i zajednicama, neumorno nam iznova pokazujući zašto su sukobi pogubni. One predstavljaju i delove priča koje su sagovornice podelile sa autoricama Adrianom Zaharijević i Zlatiborkom Popov Momčilović tokom njihovog istraživanja pod naslovom *Neprekidno traganje za smislom. Žene i izgradnje mira u Bosni i Hercegovini i Srbiji*. Istraživanje je sprovedeno u okviru zajedničkog projekta Fondacije Jelena Šantić iz Beograda i Fondacije CURE iz Sarajeva: *Aktivističko nasleđe – priče žena iznad konflikta i krize na Zapadnom Balkanu*.

Ovom publikacijom, kao i istraživanjem, želeli smo da damo doprinos u oblasti kulture sećanja. Naša namera je da pružimo uvid u zalaganja različitih generacija aktivistkinja iz Srbije i Bosne i Hercegovine, sa posebnim fokusom na mlađe aktivistkinje, kojima je ostavljen ozbiljan zadatak – istrgnuti iz zaborava rad žena tokom devedesetih godina i nastaviti putem koji nas vodi ka demokratsnijem društvu. Možda je njihova pozicija sada i lakša, jer je generacija Jadranke Miličević, Žarane Papić, Jelene Šantić postavila principe koje one sada nadograđuju svojim radom.

Irina Ljubić,
Fondacija Jelena Šantić

Ja sam odrasla u zemlji u kojoj se mir izjednačava sa odsustvom rata, a to nije mir, to je samo odsustvo rata, to je neko stanje u kom nema prostora za progres ili za izražavanje zaista jasno utemeljenih demokratskih vrijednosti.

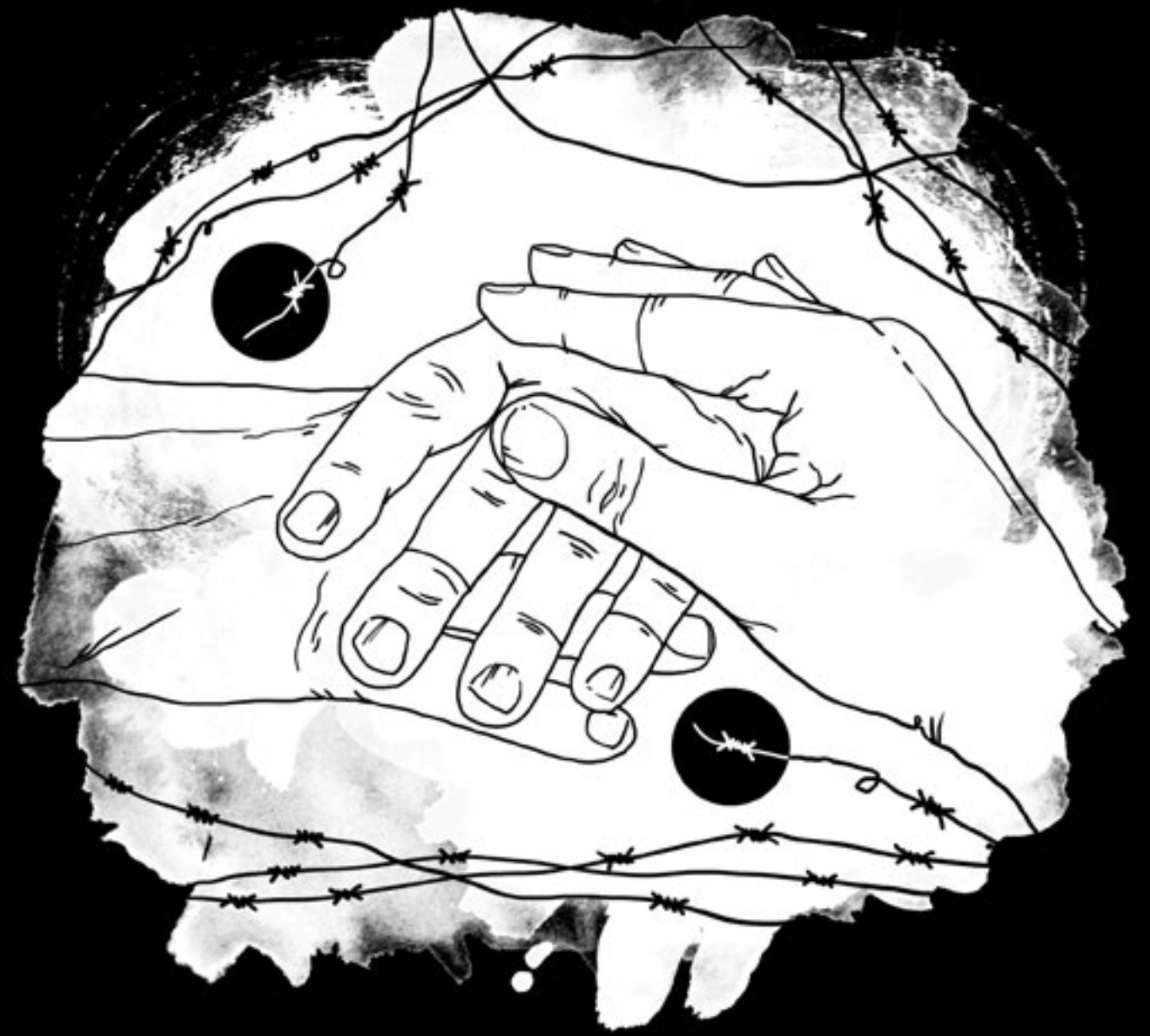
Ja uvijek govorim da je rat najprljaviji odnos prema onima koji su nezaštićeni, a to su žene, mladi, djeca, da ne govorim i prema muškarcima kojima rat nije bio baš izbor, ali su morali da budu učesnici svega toga.

Mir je zapravo postojanje, da ti je omogućeno da postojiš ispunjavajući sve svoje najbolje kapacitete.

Dok ne pređemo i ne prelazimo te granice, i sopstvene granice u sebi, dok ne pređemo tu granicu u smislu svih predrasuda i stereotipa koje imamo, mi ne možemo napraviti ni promjene unutar sebe, ni unutar društva [...].

Ja kad sad posmatram ove mlade generacije, vidim da ima nade, ima, one rade jako dobre stvari. I organizuju mirovne kampove, recimo, i svašta nešto se tu dešava. Ja jednostavno mislim da na mladima ostaje sve ovo, i ja se uvijek trudim i, evo, bila sam i u Konjicu, gde smo neki dan sa novinarima i novinarkama imali radionicu o etičkom izvještavanju.

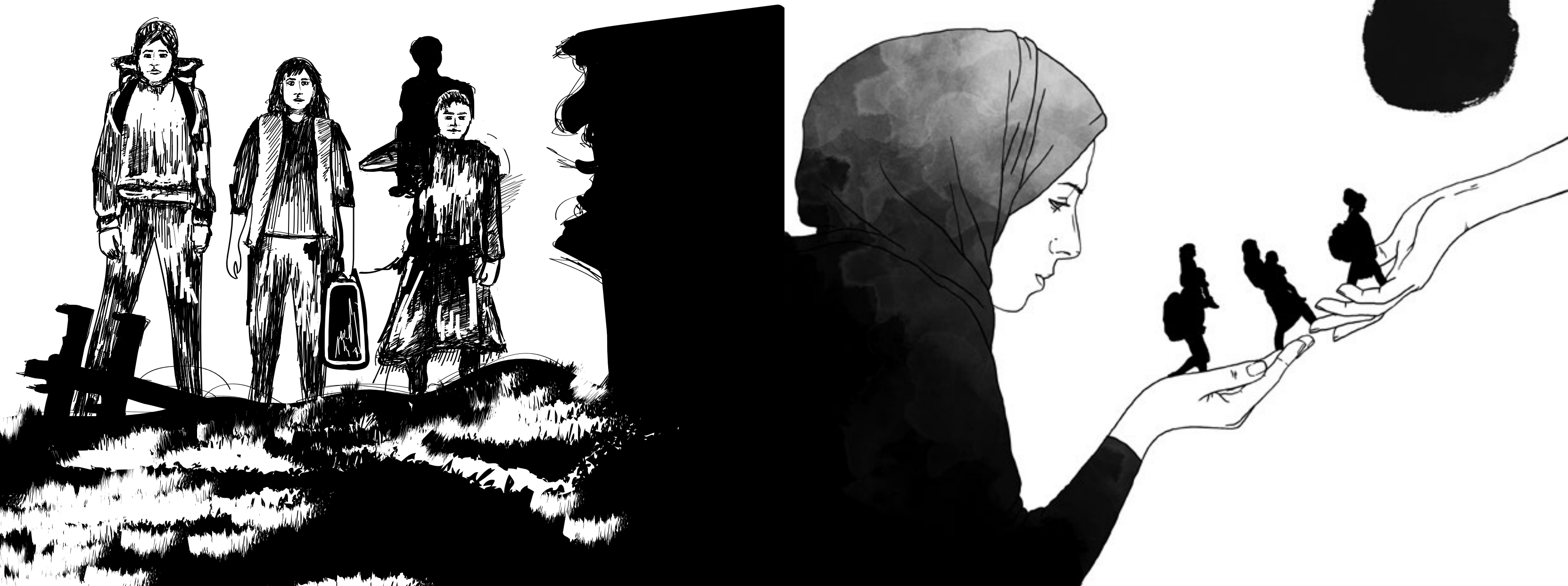
Meni je uvijek bitno da imamo i mlade novinarke jer one će nastaviti da vuku tu priču. Ništa se sad trenutno stanje na razlikuje od stanja devedesetih godina, samo se ne puca, ali se puca na drugačiji način, znači mi imamo stalno vremeplov [...]. I mislim da je spajanje generacija sa bogatim životnim iskustvom i ovih mladih generacija jako važno za mirovni aktivizam, zato što nama mogu te generacije koje su to prošle prenijeti svoja iskustva kako opstati kad te režim opstruira, bojkotuje, ne odgovara, ne poštuje tvoja prava, a s druge strane mi iz mlade generacije možemo objasniti generacijama koje su sa bogatim iskustvom kakva je danas situacija. Današnje vrijeme je drugačije nego ono prije. Mi ne znamo ko su nam sve neprijatelji, mi ne možemo raditi SWAT analizu, a one su mogle uraditi [...].

Apsolutno postoji ženski pristup [...] bar iskustveno, iz onoga što sam sama doživjela i preživjela, znam da su neke prve mirovne korake učinile upravo žene. I da su prve pružile ruke jedna drugoj, radile skupa, razvijale kontakte, otvorile neke značajne teme saradnje i rada na problemima koji su izbili nakon rata, i dan-danas sarađuju u tom kontekstu. I mislim da njihov doprinos na neki način jeste drugačiji jer se bavi stvarima koje nekako imaju drugačiju perspektivu i pristup gledanja konteksta rata i onoga što se dešavalo nakon rata.

Da smo zaista uvijek bile prve u prelasku granica, u zajedničkom definisanju narativa, u smislu da vjerujemo da je svako naše iskustvo podjednako vrijedno bez obzira na kojoj strani se nalazile, da svaka od nas ima priču, svoju bol, svoju hrabrost, svoje emocije i da su sve te emocije jednake, imaju jednaku težinu i jednaku snagu i da moramo poštovati preživljeno. Da moramo razgovarati o svojim iskustvima i da zapravo imamo odgovornost prema novim generacijama da razgovaramo o svim iskustvima i da ponavljamo, stalno ponavljamo naučene lekcije, i one dobre i one negativne, a naravno i da govorimo o pozitivnim aspektima preživljavanja i o svemu onome što smo mi radile.

Tako je za mene feministički pristup miru jedini mogući i on podrazumijeva veću, u isto vrijeme, veću nadu u institucije i držanje njih *accountable*, ali s druge strane i jedan inkrementalni, *bottom-up* rad sa individuama u zajednicama na terenu.

U teškim ratnim okolnostima u pojedinom periodu u mom rodnom gradu ja sam zaista mislila da preko granice žive samo vanzemaljci a ne i ljudi, jer mi nije bilo jasno kako neko može da dopusti da se dešava ono što se dešavalo. Ali onda shvatite da nisu svi vanzemaljci, kada upoznate ljude, žene i muškarce koji pružaju otpor u istoj onoj mjeri i s istom onom hrabrošću s kojom vi pokušavate da pružite otpor ratnim dešavanjima s ove druge strane. U kojoj pokušavate da preživite i oni pokušavaju da vam pruže podršku da preživite.

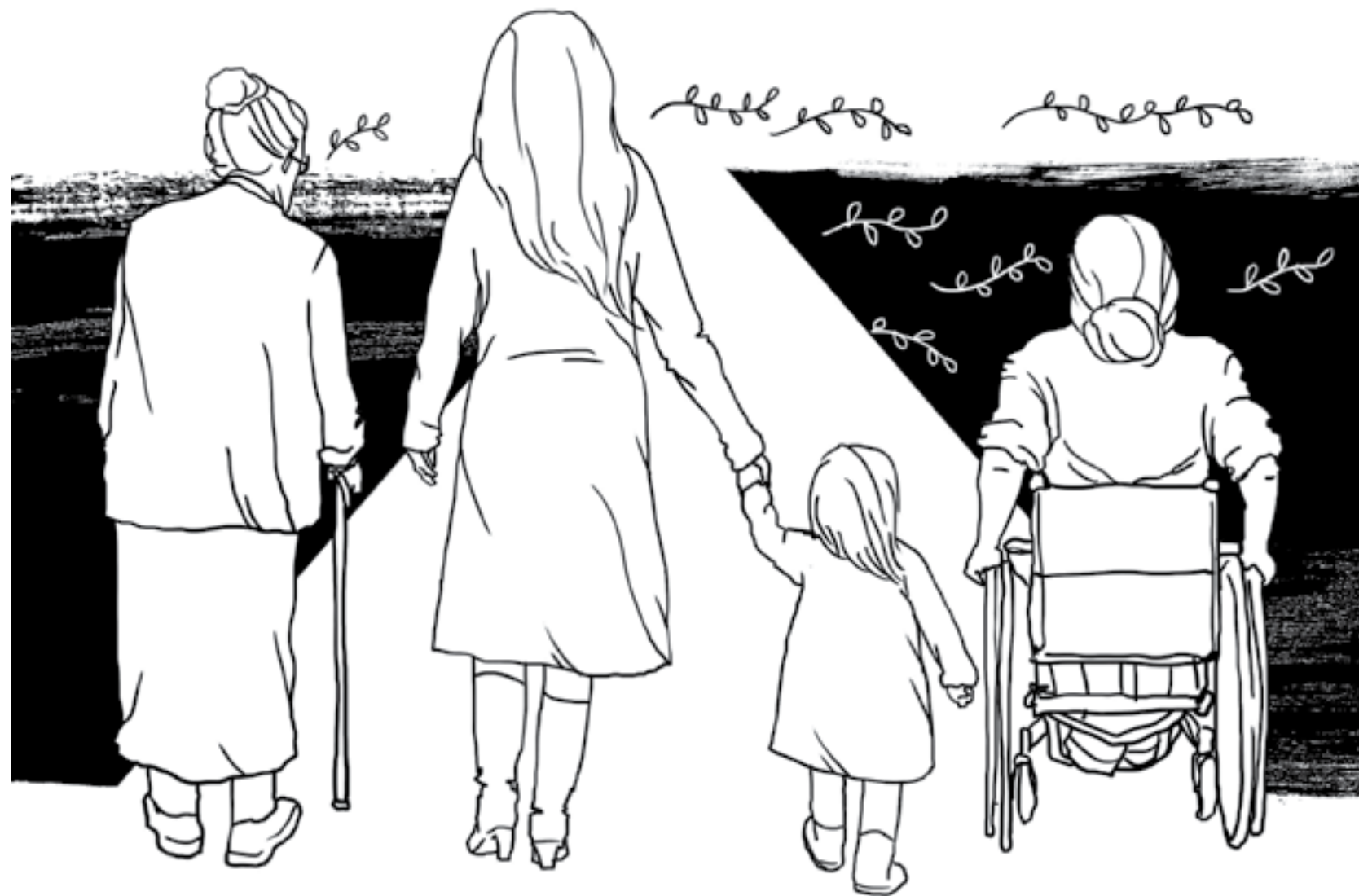
Tako su negdje, u tim formalnim procedurama rata, zaista žene u većinskoj mjeri izostale, što mene, kao mirovnu aktivistkinju, i danas motiviše, i kao feministkinju i kao pravnicu, da se trudim da u svim segmentima, ne samo u ovim pisanim i javnim politikama nego i u svim društvenim aktivnostima, ukazujem na važnost ženske vidljivosti i vidljivosti njihovih doprinosa.

Sve se u pandemiji isto kao u ratu ogolilo. Nasilje nad ženama, slabija pozicija na tržištu rada, slabija pozicija u mogućnosti profiliranja svojih interesa, profesionalnih napredovanja; dakle, u svim sferama, od porodičnog do političkog života, ogolila se opet ona suštinska ekonomska politička nejednakost između žena i muškaraca.

Mislim, ako bismo mi sada stale na putu kojim smo krenule, onda bi bilo kao da ništa nismo uradile, ja nisam džaba rekla da dok sam živa ja ću ovo raditi [...] oni bi silno željeli da mi stanemo s ovim, oni bi silno željeli da žene vrate u ove vjerske ustanove, da od njih naprave one humanitarke koje idu dijeliti pakete, posjećivati bolesne u bolnici; sve se ja to slažem, ali ženi je mjesto u izgradnji društva Bosne i Hercegovine, u izgradnji mira, u izgradnji boljeg života i u izgradnji jednog ravnopravnijeg, *gender* ravnopravnijeg odnosa u porodici.

○ miru, kojeg nikad nije bilo, a podrazumevan je kao da jesmo u miru, počela sam da razmišljam kada sam ušla u aktivizam... Za mene su isto mirovne aktivistkinje i feministkinje, to se ne razdvaja. I, prosto, ne postoji drugačiji aktivizam od mirovnog aktivizma (J. N.).

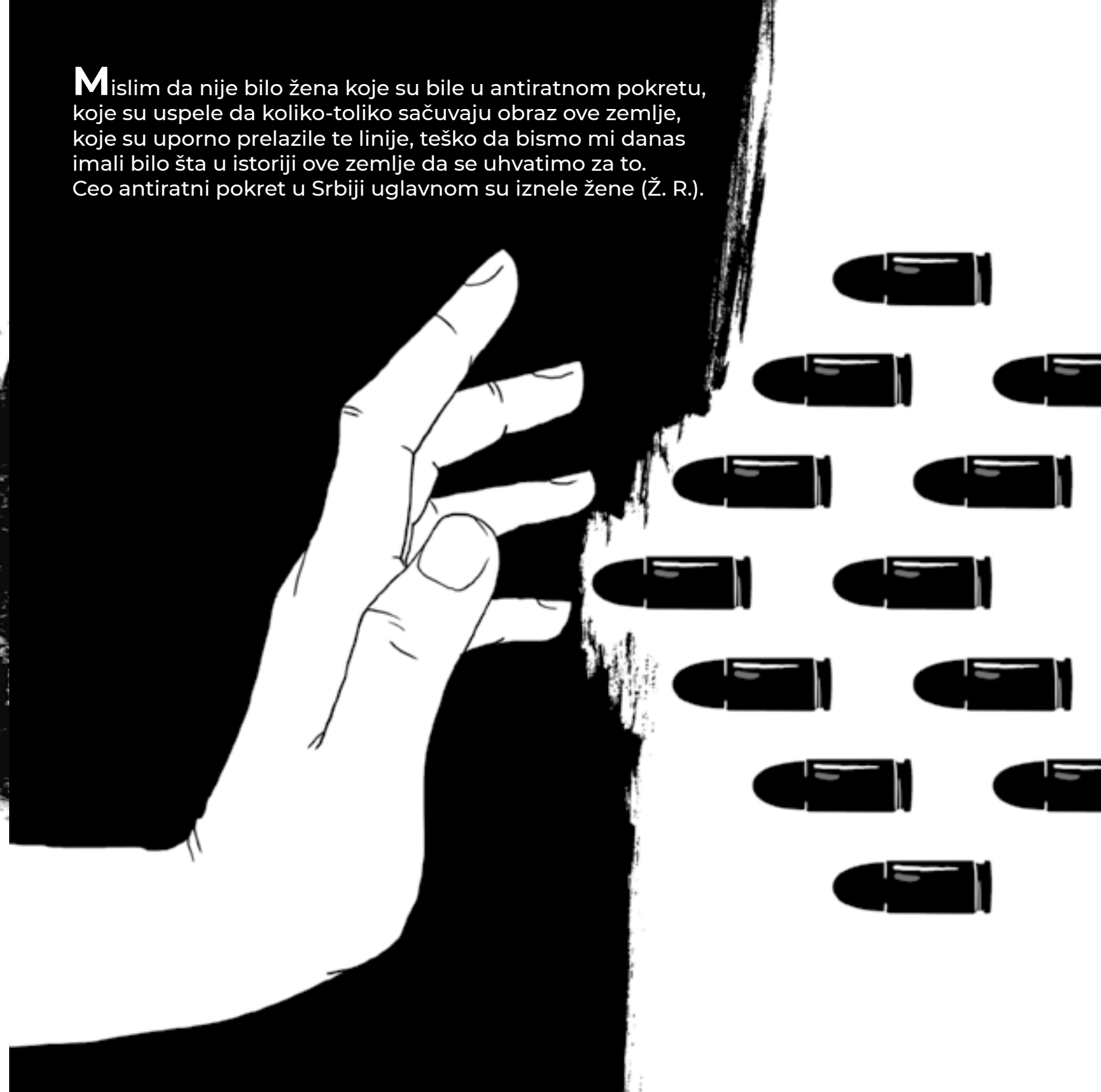

Rat utiče na sve, razara sve. Niko se od toga ne može „sačuvati“. Možeš samo da ne osvestiš do određenog trenutka koliko je to uticalo na tvoj život i na tebe kao ličnost. Drugačije ne može, jer se društvo promenilo, porodice su se promenile. Taman i da si živeo u Beogradu do te 1995. i da nisi osetio ratna dejstva, ali da jesi video vojnike koji idu u rat i vraćaju se s ratišta, da si doživeo sankcije, da si ostajao bez struje, da si video proteste, da si video te tenkove na ulicama 1991. godine... Samo da si bio izložen vestima tih devedesetih godina, koje su bile perverzija informisanja, u kojima su se smenjivale slike raspadnutih, mrtvih tela naših sugrađana, ne može to da ne utiče na tebe (Ž. R.).

Mir je za mene neki teško dostižni cilj ka kome težimo, koji se u ovom trenutku ne nazire. Mir za mene podrazumeva i osećaj bezbednosti i blagostanja. Kada kažem bezbednost, ne mislim na militarističke snage koje čuvaju granice jedne zemlje, već na ekonomsku sigurnost, pristup zdravstvenom sistemu za sve, pravo na dom, obrazovanje, život bez nasilja i diskriminacije (J. M.).

Mislim da nije bilo žena koje su bile u antiratnom pokretu, koje su uspele da koliko-toliko sačuvaju obraz ove zemlje, koje su uporno prelazile te linije, teško da bismo mi danas imali bilo šta u istoriji ove zemlje da se uhvatimo za to. Ceo antiratni pokret u Srbiji uglavnom su iznele žene (Ž. R.).

Mislim da za mir kao radikalni politički ideal moramo da odemo dalje, dublje, da bismo ga ostvarile i ostvarili – da antiratne/mirovne pokrete i organizacije gradimo zajednički sa muškarcima, da ne zanemarujemo ekonomske pokretače u korenu ratne i ratnoprofiterske logike, i da udaramo po proizvodnji i izvozu rata (A. I.).

Kao devojčica koja je odrastala u Kraljevu, nisam bila svesna mirovnog aktivizma u Beogradu, a sada sam apsolutno svesna da je taj doprinos bio ogroman i da je to sačuvalo neke ljude da istrajavaju i pokušavaju (J. N.).

Mislím da je aktivistički pristup bio prvi dobar korak ka suštinskom pomirenju. Međutim, nije postojala politička volja i hrabrost da se beskompromisno zalaganje za mir uvaži i na institucionalnom nivou uz suočavanje sa ratnim zločinima. Moj lični utisak je da su se antiratne organizacije civilnog društva i političari na vlasti, ali i u opoziciji, obraćali jedni drugima i međunarodnoj zajednici, a da su nekako obični ljudi ostali u procepu pomirenja (N. S.).

Sigurna sam da situacija u kojoj žene autentično osvoje mesto za stolom (a ne postavi ih tamo muškarac) može biti transformativna za procese pomirenja (N. S.).

Opinions expressed in this publication do not necessarily represent those of the Balkan Trust for Democracy, the German Marshall Fund of the U.S., USAID or the U.S. Government

